

ΒΙΟΣ ΝΙΚΗΤΑ ΣΤΑΜΑΤΕΛΟΠΟΥΛΟΥ Ἡ ΝΙΚΗΤΑΡΑ.

ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΕΡΤΣΕΤΗ

ΕΚ ΤΕΣΣΑΡΩΝ ΝΕΩΝ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΩΝ

ΥΠΟ ΚΩΝΣΤ. Α. ΚΟΝΟΜΟΥ*

Εἰς τὸ περιοδικὸν «Ἑλληνικά»¹ ἐδημοσιεύθησαν τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Ν. Βέη τὰ ἐκ καταγραφῆς Γεωργίου Τερτσέτη ἀπομνημονεύματα τοῦ Νικήτα Σταματελοπούλου ἢ Νικηταῤᾷ μετὰ προλόγου καὶ πλουσίων ἐπεξηγηματικῶν σχολίων. Εἰς τὸν πρόλογόν του ὁ Ν. Βέης γράφει ὅτι ἡ ἔκδοσις τῶν ἀπομνημονευμάτων ἐγένετο ἐξ ἀντιγράφου, ὅπερ ἔλαβεν ἀπὸ μικρὸν χειρόγραφον κώδικα τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης Παρισίων, ἀποδιδόμενον εἰς τὴν γραφὴν προφανῶς τοῦ γνωστοῦ νεοελληνιστοῦ Ch. M. Wladimir Brunet de Presle. Τίθεται ἐπομένως τὸ ἐρώτημα, εἰ τὸ ἀντίγραφον τοῦ Brunet de Presle εἶναι ἀντίγραφον τοῦ αὐτογράφου τοῦ Γ. Τερτσέτη ἢ ἀντίγραφον ἐξ ἄλλου ἀντιγράφου. Ὁ κ. Ν. Βέης διαπιστώνει εὐλόγως ὅτι τὸ ἀντίγραφον τοῦ Brunet de Presle παρουσιάζει χάσματα καὶ παρανοήσεις. Ἡ ἔκδοσις ἐν τούτοις ἐγένετο ὑπὸ τοῦ κ. Βέη μὴ ὑπαρχούσης ἐλπίδος ἀνευρέσεως τοῦ ἰδιογράφου τοῦ Γ. Τερτσέτη. Ἡ ἀνεύρεσις τοῦ αὐτογράφου θὰ συνέβαλλε, πλὴν τῶν ἄλλων, εἰς τὴν διασάφησιν τῶν παρανοήσεων καὶ εἰς τὴν συμπλήρωσιν τῶν παραλείψεων εἰς τὸ ἀντίγραφον, καὶ ἐπὶ πλέον θὰ καθίστατο δυνατὸν νὰ δειχθῇ κατὰ πόσον καὶ εἰς ἄλλα σημεῖα τὸ ἀντίγραφον τοῦ Brunet de Presle ἦτο ὅμοιον πρὸς τὸ ἰδιόγραφον.

Ὁ κληρὸς ἔλαχεν εἰς ἐμὲ νὰ περισώσω ἐκ τῆς ἀπειλουμένης βεβαίας καταστροφῆς πλεῖστα ὅσα χειρόγραφα ἐπιφανῶν ἑπτανησίων, ἐν οἷς τοῦ Δ. Σολωμοῦ, Ἰουλίου Τυπάλδου, Γεωργ. Τερτσέτη, Ἑλισάβετ Μουτσάν—Μαρτινέγκου, Ἀνδρέα Λασκαράτου, Γερασίμου Μαροκοῤᾷ, Πέτρου Βράϊλα Ἀρμένη καὶ πολλῶν ἄλλων². Ἡ

* Ἀνεκοινώθη κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 4ης Ἰουνίου 1953 ὑπὸ τοῦ κ. Σωκρ. Β. Κουγέα.

ΣΗΜ.— Τὰ πάσης φύσεως χειρόγραφα τοῦ Γ. Τερτσέτη, τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὸν βίον τοῦ Νικηταῤᾷ ἐδωρήθησαν παρὰ τοῦ κ. Κ. Α. Κονόμου εἰς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν.

¹ Ἔτος Γ' (1930) σελ. 163—196, 485—528). ἔτ. Δ' (1931) σελ. 443—482. ἔτ. Ε' (1932) σελ. 69—90.

² Ἀτυχῶς πάντα τὰ ὑπ' ἐμοῦ διασωθέντα καὶ κατεχόμενα πολύτιμα χειρόγραφα, ἐν οἷς καὶ τὰ ἀνέκδοτα ἀπομνημονεύματα τῶν ἀγωνιστῶν Δημοτσέλιου, Δεληγιωργοπούλου, Μήτσα κ. ἄ. ἐκ

διάσωσις των οφείλεται εἰς πολυτεῖς ἐπιμόνους ἀναζητήσεις καὶ θυσίας εἰς περιοχὴν ἐρευνηθεῖσαν μέχρι τοῦδε σπιθαμὴν πρὸς σπιθαμὴν ἀπὸ ἀξιολογωτάτους ἱστοριοδίφας. Ἐννοεῖται ὅτι τὰ διασωθέντα ἀποτελοῦν ἐλάχιστον μέρος τῶν ὑπαρξάντων, τὸ μέγιστον μέρος τῶν ὁποίων κατεστράφη ἀπὸ τὴν ἄγνοιαν καὶ τὴν ἀκηδῖαν τῶν κατεχόντων αὐτά. Ὁ γηραιὸς ἱστοριοδίφης κ. Α. Ζώης μόνον, ἀνεκάλυψε κατὰ καιροὺς πλεῖστα ὅσα πολυτιμότερα ἱστορικὰ ἔγγραφα εἰς τὰ παντοπωλεῖα τῆς Ζακύνθου, ὅπου εὐρίσκοντο ἵνα χρησιμοποιηθοῦν ὡς χάρτης περιτυλίγματος. Εἶναι ἐν τούτοις ἀληθὲς καὶ πρέπει νὰ τονισθῇ ὅτι πλεῖστοι φιλόμουσοι συμπατριῶταί μου, συνεχίζοντες τὴν πνευματικὴν παράδοσιν τοῦ τόπου, φυλάσσουν ἐπιμελῶς εἰς τὰ ἀρχεῖα των πολυτίμητα χειρόγραφα καὶ σπανιώτατα βιβλία, μεταξὺ τῶν ὁποίων εὐγνωμόνως ἀναφέρω τὸν κ. Λουδ. Κομοῦτον, ὅστις ἐπέτρεψεν εἰς ἐμὲ νὰ ἀντιγράψω πλεῖστα ὅσα χειρόγραφα.

Μεταξὺ τῶν ὑπ' ἐμοῦ διασωθέντων χειρογράφων ἔργων συγκαταλέγεται καὶ ὁ βίος τοῦ Νικητᾶ Σταματελοπούλου ἢ Νικηταρᾶ ἐκ καταγραφῆς Γ. Τερτσέτη. Περὶ τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ Νικηταρᾶ εὔρομεν πραγματευόμενα τέσσαρα χειρόγραφα. Τὸ ἐν εἶναι ἰδιόγραφον τοῦ Γ. Τερτσέτη καὶ ἀποτελεῖ πιστὴν καταγραφὴν τῆς ἀφηγήσεως τοῦ Νικηταρᾶ. Τοῦτο περιεῖχεται εἰς τὸ τέλος ὀγκώδους τετραδίου ἐκ λευκοῦ χονδροῦ χάρτου, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνεγράφεται καὶ ἡ Διήγησις τοῦ Κολοκοτρώνη. Τὸ τμήμα τὸ περιέχον τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Νικηταρᾶ ἀπαρτίζεται ἐξ ἔνδεκα φύλλον τοῦ τετραδίου, σχήματος (16×21), γεγραμμένων ἀμφιμερῶς εἰς πλήρεις σελίδας, πλὴν τῆς τελευταίας ἣτις πληροῦται μόνον κατὰ τὰ δύο τρίτα. Ὁ γραφικὸς χαρακτήρ καὶ πλεῖσται συγκεκομμένα ἐν τῷ κειμένῳ λέξεις προδίδουν τὸ βιαστικὸν τῆς γραφῆς, ἐξ οὗ συνάγεται ὅτι αὕτη εἶναι ἢ ἀπ' εὐθείας ἀπὸ στόματος τοῦ Νικηταρᾶ καταγραφὴ. Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι εἰς πλεῖστα μέρη τοῦ αὐτογράφου ὑπάρχουν διακριτικὰ σημεῖα, τεθέντα προφανῶς ἐπὶ τῷ σκοπῷ μελλοντικῆς συμπληρώσεως εἴτε αὐτοβούλως ὑπὸ τοῦ γράφοντος, ἢ καθ' ὑπόδειξιν τοῦ διηγουμένου εἰς ὃν ἐλάνθανον τὴν στιγμὴν ἐκείνην ὄρισμένα περιστατικά. Συνάγομεν ἐκ τῆς γραφῆς ὅτι ἡ καταγραφὴ τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ Νικηταρᾶ συμπίπτει χρονικῶς πρὸς τὸ τέλος τῆς καταγραφῆς τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ Κολοκοτρώνη (1836).

Τὸ δευτέρον χειρόγραφον εἶναι ἀντίγραφον γενόμενον παρ' ἀγνώστου καὶ φέρει εἰς τὸ τέλος συμπληρωματικὴν σημείωσιν τοῦ ἰδίου περὶ τοῦ τόπου, τῆς ἡμερομηνίας καὶ τῆς ὥρας τῆς γραφῆς του. Τοῦτο περιεῖχεται εἰς τὸ μέσον περίπου ἑτέρου ὀγκώδους τετραδίου ἐκ λευκοῦ χονδροῦ χάρτου, ὁμοίων διαστάσεων μὲ τὸ προηγούμενον. Ἀποτελεῖται ἐκ 15 φύλλον γεγραμμένων ἐπὶ τῆς μιᾶς πλευρᾶς εἰς πλήρεις σελίδας, πλὴν τῆς τελευταίας πληρουμένης κατὰ τὸ ἥμισυ. Εἰς τὸ τετραδίον περιέχονται προσέτι

καταγραφῆς Γ. Τερτσέτη, ἐγένοντο παρανάλωμα τοῦ πυρὸς κατὰ τὴν τελευταίως ἐπισυμβάσαν θεομηνίαν τῶν σεισμῶν τῆς Ἑπτανήσου. Ἐλάχιστα μόνον διεσώθησαν καὶ τοῦτο, διότι τὰ εἶχον μεταφέρει πρὸ τῶν σεισμῶν εἰς Ἀθήνας.

πολλὰ ἄλλα σημειώσεις τοῦ Τερτσέτη εἰς τὴν ἑλληνικὴν καὶ γαλλικὴν, ἀφορῶσαι κυρίως εἰς ἄγνωστα γεγονότα καὶ περιστατικὰ τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821. Ὁ ἀντιγραφεὺς θέτει εἰς τὴν ἀρχὴν τὸν τίτλον «*Βίος τοῦ Νικηταῶ!*».

Τὸ ἀντίγραφον φέρει διορθώσεις καὶ συμπληρώσεις ἰδιογράφου τοῦ Γ. Τερτσέτη εἰς τὰ σημεῖα ὅπου ὁ ἀντιγραφεὺς ἀνέγνωσεν ἐσφαλμένως ἢ δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀναγνώσῃ καὶ ἐνίας προσθήκας ἐπὶ τοῦ κειμένου, ἐκτενεστέρας δὲ εἰς τὴν δευτέραν σελίδα τοῦ πρώτου φύλλου καὶ εἰς τὸ τελευταῖον ἡμισυ τῆς σελίδος τοῦ τελευταίου. Ἐκ τῆς ἀντιβολῆς τοῦ ἀντιγράφου τούτου πρὸς τὸ αὐτόγραφον προκύπτει ὅτι τὸ γνωστὸν αὐτόγραφον τοῦ Brunet de Presle ἐλήφθη πιθανώτατα ἐκ τοῦ ἰδιογράφου τοῦ Γ. Τερτσέτη. Ἐπίσης ἐκ τῆς χρονολογίας τὴν ὁποίαν προσθέτει ὁ ἀντιγραφεὺς «*Παρίσια 28 Ὀκτωβρίου 1837*» γίνεται καταφανὲς ὅτι ὁ Τερτσέτης κατέγραψε τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Νικηταῶ ἀμέσως μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ Κολοκοτρώνη. Εἰς τὸ ἀντίγραφον σημειοῦνται ἐπίσης ἀριθμητικῶς παραπομπαί, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον μᾶς παρεκίνησεν εἰς τὴν ἀναζήτησιν καὶ ἀνεύρεσιν τρίτου καὶ σπουδαιοτάτου χειρογράφου.

Τὸ τρίτον τοῦτο σπουδαιότατον χειρόγραφον ἐπὶ χάρτου σχήματος μεγάλου (21×31), χρώματος κυανοφαίου, εἰς ἕξ φύλλα, γραμμένα ἀμφιμερῶς καὶ εἰς ἕτερον γραμμένον κατὰ τὸ $\frac{1}{3}$ τῆς σελίδος, εἶναι ἰδιόγραφον τοῦ Γ. Τερτσέτη καὶ ἀναφέρεται εἰς τὰς ἠριθμημένας παραπομπὰς τοῦ προηγουμένου ἀντιγράφου. Ὑπάρχουν ἐν τούτοις μὴ ἠριθμημένα ἐκ παραδρομῆς τοῦ συγγραφέως καὶ ἕτεροι παραπομπαί, τὰς ὁποίας ἐτοποθετήσαμεν εἰς τὴν ἀρμόζουσαν θέσιν των, ἔξαιρέσει ἐκείνων, αἵτινες ἦσαν ἀσύνδετοι μὲ τὸ νόημα τοῦ κειμένου, τὰς ὁποίας ἐτοποθετήσαμεν ἰδιαιτέρως εἰς τὸ τέλος μαζὶ μὲ ἄλλας. Πιθανῶς αἱ συμπληρώσεις αὗται ἐγράφησαν ἐκ μνήμης ὑπὸ τοῦ Γ. Τερτσέτη.

Τὸ τέταρτον χειρόγραφον εἶναι ἀντίγραφον ἀγνώστου εἰς ἐμὲ προσώπου καὶ ἀνευρέθη δυστυχῶς ἔλλιπες εἰς δύο μόνον σελίδας μεγάλου σχήματος (20×29) ἡμικλάστου λευκοῦ χάρτου. Ἀποτελεῖ τὴν τελευταίαν ἐπεξεργασμένην μορφήν, τὴν ὁποίαν ἔδωκεν ὁ Γεώργιος Τερτσέτης εἰς τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Νικηταῶ. Ἡ ὑπαρξίς τοῦ ἔργου τούτου ἦτο γνωστὴ καὶ ἀπὸ λόγον τοῦ Γ. Τερτσέτη (1852) καὶ ἀπὸ σχετικὴν ἀγγελίαν τοῦ ἰδίου (Ἀθῆναι, α'. Μαΐου 1873). Ἡ ἀπώλεια τῆς τετάρτης ταύτης ἐπεξεργασμένης μορφῆς τοῦ βίου τοῦ Νικηταῶ ἀποτελεῖ ἀτύχημα διὰ τὴν ἱστορίαν καὶ τὰ γράμματα.

Ἡ σημερινὴ ἔκδοσις γίνεται μὲ βάσιν τὸ ἀρχικὸν αὐτόγραφον τοῦ Τερτσέτη μὲ τὰς μεταγενεστέρας συμπληρώσεις καὶ παραπομπὰς ποὺ ἐσημείωσεν ὁ ἴδιος εἰς τὸ ἀντίγραφον. Ἐντὸς ἀγκυλῶν καταχωρίζονται αἱ προσθήκαι αἱ περιεχόμεναι εἰς τὸ χειρόγραφον τῶν παραπομπῶν. Ἐντὸς δὲ παρενθέσεων αἱ προσθήκαι τοῦ Παρισινοῦ ἀντιγράφου τοῦ 1837. Μὲ γωνιώδεις ἀγκύλας σημειοῦμεν τὰς παραλείψεις ποὺ παρουσιάζει τὸ ἀντίγραφον τῶν Παρισίων τῆς ἐκδόσεως Βέη. Εἰς ὑποσημειώσεις παραθέτομεν σχετικὰς πρὸς τὸ κείμενον παρατηρήσεις, ὡς ἐπίσης τὴν ἐσφαλμένην γραφὴν τοῦ παρισινοῦ κώδικος. Παραλείψαμεν τὴν ἀναγραφὴν ἐνίων ὀρθογραφικῶν καὶ γραμματικῶν

διαφορῶν. Ἡ ὀρθογραφία τοῦ κειμένου ἔχει διορθωθῆ. Εἰς τὴν διάταξιν τοῦ κειμένου ἠκολουθήσαμεν τὴν τάξιν τῶν χειρογράφων. Ἐπίσης λεκτικῶς συνεμορφώθημεν πρὸς τὸ κείμενον.

Ἐκρίναμεν ἔτι σκόπιμον νὰ δημοσιεύσωμεν, ἂν καὶ ἑλλιπές, τὸ κείμενον τοῦ τετάρτου χειρογράφου πὸν ἀποτελεῖ τὴν ὀριστικὴν μορφήν τῶν ἀπομνημονευμάτων.

*

Τὰ νέα στοιχεῖα πὸν προσφέρονται δὲν μεταβάλλουν κατὰ βάσιν τὴν ἀρχικὴν μορφήν τοῦ ἔργου. Αἱ προσθήκαι ἐν τούτοις αὗται, ἔκτος τοῦ ἱστορικοῦ ἐνδιαφέροντός των, τονίζου περισσότερον τὸ ἀνώτερον ἦθος τοῦ ἥρωος καὶ εἰς τὰς συγκεκριμένας περιστάσεις ὅπου ἀναφέρονται, μᾶς καταδεικνύουν τὴν ἀδιάπτωτον ἀγωνιστικὴν συνέπειαν τοῦ Νικηταροῦ.

Ὁ Τερτσέτης καὶ εἰς τὰς ἀνωτέρω προσθήκας του, μεταχειρίζεται τὴν ἰδίαν μέθοδον καταγραφῆς ἀπομνημονευμάτων ἥτοι ἀπὸ τοῦ στόματος τῶν ἀγωνιστῶν καὶ διατηρεῖ εἰς τὸ κείμενον τὴν χαρακτηριστικὴν ἀπλότητα τῆς ἀφηγήσεώς των, διότι ἀπεσκόπει νὰ διατηρήσῃ μετὰ τῆς ἀκριβοῦς διατυπώσεως τῶν πραγμάτων καὶ τὴν πιστὴν γλωσσικῶς καταγραφὴν των. Ἡ προσπάθεια αὕτη τοῦ Γ. Τερτσέτη διὰ τὴν καταγραφὴν τῶν ἀπομνημονευμάτων τῶν ἀγωνιστῶν, θεωρουμένη συνολικῶς, ἀποτελεῖ πρᾶξιν γενικωτέρας ἐκτιμήσεως.

Ὁ Τερτσέτης προσεπάθησε νὰ διασώσῃ, ἐφ' ὅσον ἦτο δυνατόν, τὸ μεγαλύτερον μέρος ἀπὸ τὴν ζωὴν τῆς ἐποχῆς τοῦ ἱεροῦ Ἀγῶνος. Δι' αὐτὸν δὲν εἶχαν ἐνδιαφέρον μόνον τὰ γεγονότα καθ' ἑαυτὰ ἀλλὰ κυρίως καὶ οἱ ἄνθρωποι καὶ τὰ ἦθη των. Ἀνεξήτει οὕτω τὸ φρόνημα εἰς τὰς περιστάσεις καὶ προσεπάθησε νὰ ἀνασύρῃ τὰ πρόσωπα καὶ τὰ γεγονότα ἀπὸ τὸν καπνὸν τῆς πυρίτιδος καὶ τὸν σάλον τοῦ ἀνταγωνισμοῦ.

Τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ Τερτσέτη ἔχει βεβαίως ἀξιολογηθῆ καὶ ἐκτιμηθῆ ἀρκούντως, συνεπῶς δὲν πρόκειται νὰ ἀσχοληθῶμεν περὶ αὐτοῦ ἰδιαίτερος εἰς τὴν παροῦσαν ἀνακοίνωσιν· παραλείπομεν ἐπίσης καὶ τὴν ἀνάλυσιν τῶν ἱστορικῶν γεγονότων τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν διήγησιν, καθ' ὅσον τὴν ἐργασίαν ταύτην ἐπεχείρησεν ἐξαντλητικῶς ὁ κ. Ν. Βέης εἰς τὴν ἀνωτέρω πραγματείαν του. Ὡς πρὸς τὰ νεοφανῆ στοιχεῖα παρατηροῦμεν ἐν ὀλίγοις περὶ τῶν σπουδαιότερων ἐξ αὐτῶν εἰς τὸ κατωτέρω κεφάλαιον : Σημειώσεις.

Κ. Α. ΚΟΝΟΜΟΣ

ΒΙΟΣ ΤΟΥ ΝΙΚΗΤΑΡΑ [κατά τὸ πρῶτον χειρόγραφον].

Ἐγεννήθηκα εἰς ἓνα χωριὸν Μεγάλη Ἀναστάσοβα¹ ἀπεδῶθε ἀπὸ τοῦ Μυστρᾶ πρὸς τὴν Καλαμάτα. Ὁ προπάππος μου ἦτον προεστὸς καὶ ὁ πατέρας μου ἔφυγε 16 χρονῶν καὶ ἐπῆγε μὲ τὰ στρατεύματα τὰ ρούσικα στὴν Πάρο καὶ ἦτον πολεμικός. Τὸν ἐσκότωσαν εἰς τὴν Μονοβασιὰ μαζὶ μ' ἓνα ἀδελφὸ μου καὶ μ' ἓνα κουνιάδο μου.

Ἀπὸ 11 χρονῶν μαζὶ μὲ τὸν πατέρα μου ἔσερα ἄρματα.

Ἐτουφέμισα ἓνα Τοῦρκο στὸ Λιοντάρι. [Ὁ Τοῦρκος ἦτον κλέφτης καὶ ἦτον μὲ τὸν γέρο Κολοκοτρώνη—Κλέφτες ἐκεῖνοι, ἡμεῖς ἄρματολοί].

Ἐπῆγα εἰς τὴν Ζάκυνθο 18 χρονῶν.

Ἀφοῦ σκοτώθηκε ὁ Ζαχαριᾶς ὁ Ἀναγνωσταρᾶς συμβιβάζει τοὺς ἐχθρευμένους κλέφτες² καὶ πάγει εἰς Κορφοῦς. Ὁ Ζαχαριᾶς ἦταν στυλὸς τῶν κλεφτῶν. Ὁ Ἀναγνωσταρᾶς ὀμιλεῖ μὲ τὸν Μοισενίγο (εἰς Κορφοῦς καὶ μὲ τὸν Μπενάκη) κάμνει ἀναφορὸς³ (εἰς τὸν Ἀυτοκράτορα). Εἰς τὴν Ζάκυνθον τότε πάγω, γραφόμεθα⁴ εἰς τὰ στρατεύματα ὡς⁵ 5.000⁶. <Τότε ἤμουν...⁷>. Πᾶμε στὴν⁸ Νεάπολι. Εἴμεθα 15 χιλ.⁹ νὰ πᾶμε στὴν Ρώμη. Ἐτσακίσθηκε ὁ Ἀυτοκράτορας ὁ Ρουῖσος εἰς τὸ Αὐστερλίτς¹⁰. Μᾶς κνηγοῦν (οἱ Γάλλοι)¹¹. Ἐπιστρέφομε¹². Τότενες οἱ κλέφτες ἐχαλάσθηκαν, ὁ Γέρος ἐγλύτωσε. Ὑπάγω μὲ τὸν Γέρο Κολοκοτρώνη εἰς τοῦ Ἀλῆ Φαρμάκη.

Ἐπῆγαμε εἰς τοὺς Κορφοῦς, πᾶμε στοὺς Τσάμηδες στὴν¹³ Τσαμουριά. Εἴχαμε¹⁴ συνωμοσίαν νὰ φέρομε στρατεύματα στὴν Πελοπόννησον νὰ χτυπήσωμεν τὸν Βελῆ πασᾶ. Εἴμεθα ἀκουσμένοι μὲ τὸν Δονζελώτ.

Ὅταν εἴμεθα στὴν Ἁγιο-Μαῦρα¹⁵ πηγαινάμενοι στὴν Ζάκυνθο <νὰ ἐνωθοῦμεν καὶ ἔπειτα νὰ πᾶμε στὴν Γαστούνη, οἱ Ἄγγλοι παίρνουν Ζάκυνθον Κεφαλ... Εἰς τὴν Ζάκυνθον> οἱ δικοί μας, πατέρας μου, Πετιμεζᾶς (Κολοκοτρώνης) ἐμπῆκαν

¹ Ἐκδ. παρισ. χφ. Ν. Βέη: Μεγάλη Ἀναστασίτσα.

² Ἐκδ. παρισ. χφ.: κλέφτας.

³ Ἐκδ. παρισ. χφ.: ἀναφορας.

⁴ Τὸ αὐτόγραφον τοῦ Τερτσέτη ἔχει καί: γράφομε. Ἐκδ. παρισ. χφ. γράφομαι.

⁵ Ἐκδ. παρισ. χφ.: καί.

⁶ Ἐκδ. παρισ. χφ.: 5.000. . .

⁷ Εἰς τὸ αὐτόγραφον κενόν. Πιθανῶς περέλειψεν ὁ Τερτσέτης τὴν ἡλικίαν τοῦ Νικηταρᾶ.

⁸ Ἐκδ. παρισ. χφ.: εἰς τὴν.

⁹ Ἐκδ. παρισ. χφ.: 25.000.

¹⁰ Ἐκδ. παρισ. χφ.: Ὀστερλίτς.

¹¹ Ἀπὸ παραδρομῆν εἰς τὸ ἀρχικὸν αὐτόγραφον ἔχει γραμμένον: οἱ Ρῶσσοι. Τὸ λάθος τὸ διορθώνει ὁ ἴδιος ὁ Τερτσέτης εἰς τὸ ἀντίγραφον τοῦ 1837.

¹² Ἐκδ. παρισ. χφ.: Ἐπιστρέφομαι. . .

¹³ Ἐκδ. παρισ. χφ.: καὶ τὴν.

¹⁴ Ἐκδ. παρισ. χφ.: εἴχομε.

¹⁵ Ἐκδ. παρισ. χφ.: Ἁγία—Μαῦρα.

εἰς τὴν δούλευσιν τὴν Ἀγγλικήν. Ἡμεῖς ἀπελπισθήκαμε. Ὁ πατέρας μου μοῦ ἔστειλε ἓνα γράμμα.

Τί μοῦ λέγει ὁ Γέρο Κολοκ., ὅταν ἐνόμιζε ὅτι θὰ πάρουν πριζονέροντες τοὺς ἰδικούς μου¹ τοὺς Πελοποννησίους. [Ὁ Πομόνης μοῦ φέρνει τὸ γράμμα εἰς τὴν Ἀγίαν Μαῦραν. Ἐβγήκε φωνὴ ὅτι οἱ δικοί μας ἐπιτάσθησαν αἰχμάλωτοι εἰς τὴν Ζάκυνθον ἀπὸ τοὺς Ἀγγλους καὶ τοὺς πᾶνε εἰς Μάλτα— Πᾶμε μοῦ εἶπε ὁ Γ. Κ.² νὰ πέσωμε εἰς ἓνα καράβι ἀγγλικό, θὰ μᾶς πάρουν καὶ ἔτσι πᾶμε καὶ ἐμεῖς εἰς τὴν Μάλτα.—Βλαστήμα τους, τοῦ εἶπα. Τοῦ ἔδειξα τὸ γράμμα ἀπὸ Ζάκυνθον καὶ τὸ ἔκαψα].

Δέμε εἰς τὸν <Καμούς> νὰ πᾶμε στὴν³ Πελοπόννησον διὰ νὰ μὴ πεθάνῃ εἰς ξέρον τόπον ὁ Ἀλῆ Φαρμάκης. [Τὸ ἔχουν ἁμαρτία οἱ Τοῦρκοι νὰ πεθάνουν εἰς σύνορα χριστιανικά. Τὸ λέγει ὁ νόμος, ἡ πίστις τους].

Πᾶμε εἰς τὴν Ζάκυνθον (μὲ τὸν Ἀλῆ Φαρμάκη. Ἀπατήσαμεν τὸν Καμούς).

Ἐμπήκαμε εἰς τὴν δούλευσιν τῆς Ἀγγλίας, ὁ Γέρος δὲν ἐμπῆκε τῆς γραμμῆς, ἐγὼ ἐμπῆκα σὰν ἀξιωματικὸς βολοντάριος⁴.

Κατὰ τὸν Μάρτιον μῆνα ἐπιστρέφομε εἰς τὴν Ἀγία Μαῦρα <γιά> νὰ τὴν πάρομε. Οἱ Σουλιῶτες ἐβγήκαν σὲ κάτι βοννά καὶ μιλοῦν μὲ τὸν Γέρο. Ἡμεῖς πολεμήσαμε 16 χρόνους, δὲν καταδεχόμεθα, θὰ πολεμήσωμε ὄχι σὰν ἐσᾶς πὺν δὲν ἐροῖζατε ἓνα τουφέκι στὴν Ζάκυνθο. Κολ: Θὰ πολεμήσωμε καὶ θὰ τιμῶσωμεν τὸν βασιλέα μας.

Ἐπολεμήσαμε καὶ ἐβγάλαμε ἀπὸ τὴν θέσιν τους τοὺς Ρουμελιῶτες καὶ Φραντζέζους⁵. (Ἐπήραμε τὴν Γύρα μὲ ρεσάλτο).

Ἐπειτα ἐπήγαμεν στὴν Μεσσηνα. Ὁ Τζοῦρτζ ἐπιστρέφει ἀπὸ τὴν Ἀγγλία νὰ κάμῃ⁶ νέο ρεγκιμέντο.

Ὅταν ἐστάλη ὁ Ναπολέων στὴν Ἑλβα ὁ Κάμβελ διέλυσε τὸ τάγμα ἀπὸ φθόνο.

Ὁ πατέρας μου μὲ τὸν Ἀναγνώστη (υἱὸς τοῦ Ζαχαριᾶ) πᾶνε στὴ Μάνη διὰ τὸ συμπεθεριό. Συμφωνοῦν. Θέλει πάει⁷ στὸ Τσερῖγο. Ἀπὸ φουρτοῦνα πᾶνε στὰ Βάτικα. Ἐγνώριζε ἓνα φίλο τοῦρκο, νομίζει ὅτι εἶναι αὐτὸς καὶ ἦτον ἄλλος. Τοῦ στέλνει χαιρετίσματα⁸. Τοὺς παίρνουν πρὸς φιλοφροσύνην. Τοὺς πιάνουν, τοὺς δένουν.

Ἀπὸ τὸ Τσερῖγο στέλνει ὁ Κουμαντάντες. Οἱ Τοῦρκοι τοὺς σφάζουν, τὸν Ἀναγνώστη, τὸν ἀδελφὸ μου, τὸν πατέρα μου. Λόγοι τοῦ Γέρου Σταματέλου: Τὰ παιδιὰ

¹ Ἐκδ. παρισ. χφ.: ἰδικούς μας.

² Γ.(έρο) Κ.(ολοκοτρώνης).

³ Ἐκδ. παρισ. χφ.: εἰς τὴν.

⁴ Ἐκδ. παρισ. χφ.: ἀξιωματικὸς σὰν βολοντάριος.

⁵ Ἐκδ. παρισ. χφ.: καὶ τοὺς Φραντζέζους.

⁶ Ἐκδ. παρισ. χφ.: καὶ κάμνει.

⁷ Ἐκδ. παρισ. χφ.: πάγει.

⁸ Ἐκδ. παρισ. χφ.: χαιρετήματα.

εἶναι ἀναστημένα εἰς τὴν Φραγκιά¹, ἐγὼ ἔκαμα καλὰ καὶ κακά. (Νὰ μὲ κόψετε ἐμένα νὰ κάμω χαλάλι τὸ γάλα τῆς μάννας μου ὄχι τὰ παιδάκια μου).

Εἰς τὸν Ἀγαγνώστη τὸν ἐλέγχουν διὰ τὸν πατέρα του. Εἰς τὸν ἀδελφόν μου προβάλλουν ν' ἀλλάξῃ τὴν πίστιν. Θὰ πάω² ἐκεῖ πὸν πάγει³ ὁ πατέρας μου. (—) Κάθισε νὰ σὲ κάμωμε Τοῦρκο. Τοῦ δείχνουν τὸν πατέρα του σκοτωμένον. Γίνου⁴ Τοῦρκος. Τὸ παιδί κάμνει τὸν σταυρό του. Ἐγινε ἀπὸ τὸ αἷμα⁵ σταυρός. Πῆραν τὰ κεφάλια⁶ τοὺς στήν⁷ Τριπολιτιά.

ἘΟ Ἀγαγνώσταρᾶς παραπονιέται ἀπὸ τοὺς Ρούσους εἰς τὸν Καπνίση⁸, (ὑπασιπότη τοῦ Αὐτοκράτορος), [διατί νὰ μᾶς παρατήσῃ ἡ Ρουσσία. Τώρα μᾶς ἄφισαν οἱ Ἀγγλοι].

Γράφουν⁹ στὸ Σανδρίνι νὰ ξεσ<ηκόσουν> τὰ ὀνόματά μας. [Ἐρχεται ἀπάντησι ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα νὰ πᾶμε εἰς τὴν Ρουσσία νὰ μᾶς δώσῃ γῆν, ὅλα τὰ καλά, ζῶα καὶ εἰς δέκα χρόνους νὰ ἐπιστρέψωμε ὅ,τι μᾶς ἔδωσε. Στέλνομε τὸν Ἀγαγνώσταρᾶ, Χρυσοσπάθη, εὐρίσκουν τὴν Ἐταιρεία. Ὁ Καποδίστριας τοὺς λέγει, σύρτε ὀπίσω, ἐδῶ ζοῦν ἀρκοῦδες, κρούσταλλα πολλά]. Ἦτον στοχασμὸς νὰ πᾶμε ἀποικίεσ. Ὁ Ἀγαγνώσταρᾶς μου λέγει: δὲν ζοῦμε ἐκεῖ. Σχέδια περὶ ἐπαναστάσεως. Νὰ ζήσουμε εἰς βουνὰ μὲ γένεια.

ἘΟ Ἀγαγνώσταρᾶς μὲ ἄλλους πᾶνε στήν Ρουσσία· ὁμιλοῦν μὲ τὸν Καποδίστρια.

Φεύγω ἀπὸ τὴν Ζάκυνθον καὶ ἔρχομαι εἰς τὴν Μάνη καὶ ἀνταμώνω τὸν Χρυσοσπάθη. Ἐγὼ ἐχειροτόνησα τοὺς καλογήρους. Στὰς 18 ἀνταμώνω¹⁰ μὲ τὸν Χρυσοσπάθη.

Εἰς τὸ Μοναστήρι στὲς Καλτεζιές ἐνδύθηκα ὡς δοῦλος διὰ νὰ πάγω στήν Ὑδρα, νὰ ἀνταμώσω τὸν Ἀγαγνώσταρᾶ. Δημεριάζω μὲ τὸν Παπᾶ εἰς ἓνα φίλον τοῦ Καλογήρου¹¹. Ὁμιλίεσ μὲ τὸν νοικοκύρη¹². Ἐκαμες κλέφτης; <Ἀγνάντευσά τὴν> Τριπολιζιά¹³. Εἰς τὸ Ἀστρός. Βλέπω τὸ Παλαμίδι.

[Ἐπήγαμε εἰς ἓνα χωριό, ποῖος εἶσαι; Δοῦλος. Ἐκαμες κλέφτης; Κατὰ ποῦ

¹ Ἐκδ. παρισ. χφ.: στήν.

² Ἐκδ. παρισ. χφ.: πάγω.

³ Ἐκδ. παρισ. χφ.: πάγει.

⁴ Ἐκδ. παρισ. χφ.: Γένου.

⁵ Ἐκδ. παρισ. χφ.: τὸ αἷμα του.

⁶ Ἐκδ. παρισ. χφ.: τὸ κεφάλι.

⁷ Ἐκδ. παρισ. χφ.: εἰς τὴν.

⁸ Ἐκδ. παρισ. χφ.: εἰς τὴν Κωνσταντινουπόλιν.

⁹ Ἐκδ. παρισ. χφ.: στοῦ.

¹⁰ Ἐκδ. παρισ. χφ.: ἀνταμώθηκα.

¹¹ Ἐκδ. παρισ. χφ.: φίλον του Καλόγηρον.

¹² Ἐκδ. παρισ. χφ.: οἰκοκύρη.

¹³ Ἐκδ. παρισ. χφ.: Τριπολιζιάσ.

τοὺς γνωρίζω τοὺς κλέφτες ἐγώ ;¹ Ἀπὸ τὲς Καλιτεζιὲς πηγαίνοντας εἰς τὸ Ἴαστρο ἔβλεπα τὴν Τριπολιτσά. Ἐλεγα πότε νὰ ἐμπῶ μὲ τὸ σπαθί μου. Οἱ Τοῦρκοι ἔλεγαν, ἀνάθεμα τὸ σπίτι σας, τῶν χριστιανῶν. Ἀπὸ τὸ Ἴαστρο ἐκοίταξα τὸ Παλαμήδι. Εἶπαν τοῦ Παπῆ νὰ δώσῃ ἓνα γρόσι διὰ ἐμέ. Εἶναι δούλος.—Δὲν μοιάζει δούλος, εἶπε ὁ πατέρας τοῦ Ζαφειρόπουλου. Τὸ ἔδωσε ὁ Καλόγερος τὸ γρόσι, δὲν τοῦ τὸ ἔδωσα, δὲν ἤθελα νὰ δώσω ποτὲ χαράτσι τοῦ Τοῦρκου].

²Αναγνωσταρᾶς μὲ τὸν Κιαμέλμπεη. [Ὁ Ἀναγνωσταρᾶς ἔχει τὴν προστασία τοῦ Κιαμέλμπεη, ἡμεῖς ὀργανίζομε τὴν Ἐταιρείαν].

Εἰς τὴν Πελοπόννησον περιφέρομαι μὲ τὸν Ἀναγνωσταρᾶ. Ἐπειτα μὲ τὸν Κολιόπουλο. Ἐπιστρέφω εἰς Ζάκυνθο.

[Ὁ Πετρίδης ἐπρόδωκε τὴν Ἐταιρείαν εἰς τὸν Maitland].

[Ὁ Κολοκοτρώνης ὑβρίζει κατὰ περίστασιν τὸν Διόγο, ὁ ὁποῖος ἦτον βαλμένος εἰς τὴν Ἐταιρείαν ἀπὸ τὸν ἀδελφὸν τοῦ Ἀλεξάκη. Πάγει καὶ μαρτυροῦν τὴν Ἐταιρείαν εἰς τὸν Ἀλῆ-πασᾶ. Ὁ Ἀλῆ-πασᾶς κρᾶζει τοῦ Ἀλεξάκη. Ὁ Ἀλεξάκης τοῦ λέγει εἶναι φαρμασόνιες. Ὁ Καλύβας, Θεοδώσης, Δραγῶνας μελετοῦν νὰ σκοτώσουν τὸν Διόγο καὶ τότες αὐτὸς ἔφυγε].

Γραφὴ τοῦ Ἀλ. Ὑψηλάντη. Καπετανεοὶ ποὺ διατρίβετε στὰ³ Ἴονικὰ νησιά ἢ σάλπιγγα τῆς Ἑλλάδος πλησιάζει.

Μοῦ λέγει ὁ Γ. Κολοκ. νὰ πᾶμε στὴν Μάνη. Δὲν πῆγα γιατί? (sic).

Πρότασις ἐνὸς⁴ δούλου νὰ σκοτώσω ἓνα πλούσιον Τοῦρκο. Νὰ κάμω φουσκία. Δίδω λόγον τιμῆς ὅτι δὲν σκοτώνω κανένα.

[Εἶν' κακά, μοῦ εἶπε, νὰ σκοτώσουμε ἓνα Τοῦρκο πλούσιον εἰς τὸ Τουρκάκι ;⁴ Τὸ ἔκραξε τοῦ γέρον Κολοκοτρώνη φεύγει. Ἐρχεται ὁ Πᾶνος καὶ μοῦ λέγει ὅτι τοῦ γράφει ὁ πατέρας του νὰ ἔλθουμε μαζί. Τοῦ εἶπα δὲν μιλοῦ μὲ λογιωτάτους. Ἐρχεται ὁ πάτερ Ἄνθιμος, μοῦ λέγει, νὰ μὴν πάω νὰ σκοτώσω Τοῦρκους. Τοῦ ἔδωσα ὑπόσχεσι πὼς δὲν εἶχα τουφέκι καὶ ἔτσι ἐγλύτωσε ὁ Τοῦρκος].

Τὸ Φλεβάρη φεύγω ἀπὸ τὴ Ζάκυνθο.

⁵Ἀνταμώνομαι μὲ τὸν Φλέσσα τὸν Ἀναγνωσταρᾶ.

[Ὅταν ἐβγήκαμε εἰς τὸν Λιοντάρι ἓνας ἀγᾶς κρᾶζει τὸν ἀδελφόν μου. — Εἶδες τὸν ἀδελφόν σου ;⁴ — Ναί. — Εἶναι ἓνας παλιοχαμένος — Ὁχι, εἶναι παλληκαρᾶς. — Ὅποταν ἔλθῃ, φέρε μου τον νὰ τοῦ ἀνοίγω σπίτι. Τοῦ ἔδωσα ἔπειτα στὴν Τριπολιτσά ὅ ρουμπιέδες. — Ποῦ εἶν' τὸ σπίτι ποὺ θὰ μοῦ φτειάσῃ ;⁴ — Τώρα, εἶπε, ὅλα εἶναι δικά σου].

¹ Εἰς τὸ αὐτόγραφον ἔλλείπουν τὰ ἐρωτηματικά.

² Ἐκδ. παρισ. χφ. : εἰς τὰ.

³ Ἐκδ. παρισ. χφ. : ἐνός μου.

⁴ Τὸ ἐρωτηματικὸν ἔλλειπει εἰς τὸ αὐτόγραφον.

⁵ Ἐκδ. παρισ. χφ. : Ἀνταμώνομε.

〈Ἀνήμερα τοῦ Ἐδαγγελισμοῦ κινουῦμε〉.

Ἦ Κατῆς δὲν μᾶς ἔδινε τὰ μπαρουτόβολα (τοῦ τὰ παίρομε).

Ἦ Ἀρναουταγλῆς κλεισμένος στέλνει τὸν Ἰ Μπουλούμπαση² νὰ δμιλήσῃ μὲ τοὺς καπεταναίους. Τί λέγει πρὸς αὐτὸν ὁ Πειρούνης³.

Τί λέγει ὁ Ἀναγνωσταρᾶς.

Στὸ Διοντάρι μαζώνω τὸν κόσμον. [Ἐπειτα ἀπὸ τὴν Καλαμάτα].

[Ἦ Ἀρναουτογλῆς κράζει τὸν Ἀναγνωσταρᾶ. Ἦ Ἀναγνωσταρᾶς ἔλεγε ὅτι τοῦ εἶπε ὁ Καποδίστριας δὲν εἶναι καιρὸς διὰ ἐπανάστασιν].

Μπαϊρακτάρης Μανιάτης [Φλοκάτη του μὲ προβιές. Ὁλος ἐνδυμένος προβιές].

[Ἦ Ἀνδριάς μὲ τὴν μουσκέτα μου λέγει νὰ σκοτώσομε. Χτυπᾷ τὸν Μουράτο, ἐγὼ τοῦ κόβω μὲ τὸ σπαθὶ πέρα πέρα τὰ μούτρα. Τὴν θυγατέρα του τὴν πῆρε ὁ Παγώνης. Τὸ βράδυ σμείγουμε εἰς τοῦ Μπέη. Μπουλούμπασης. Ἦ Μπέης λέγει νὰ δίνετε δυὸ φλωριά κάθε σπίτι Τούρκικο. Ἦ Ἀναγνωσταρᾶς εἶπε, μᾶς κάλεσε ἐδῶ ὁ λαὸς ἀδικημένος ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς Προεστούς].

Εἰς τὸ Ἀνεμογδοῦρι στοῦ Πάπαρη στὴν Ρίζα ἔμασα στρατόπεδο Τριπολιτωῖτες, Μυστριωῖτες ἕως 3.000.

Ἦ ἓνας (Τουῦρκος) ἀπὸ τὴν Καρύταινα τιπὶλί πάει⁴ εἰς τὴν Τριπολιτζά. Συμβούλιο διὰ νὰ ἔβγουν μεντάτι νὰ μᾶς κτυπήσουν σιτὸ Πάπαρη. Μιὰ γερόντισσα (χριστιανή) τὸ ἀκούει, τὸ λέγει ἐνὸς παπᾶ καὶ μὲ εἰδοποιεῖ. Ἦ γυναικὰ ἦτον εἰς τὰ χαρῆμα.

Πέμπω εἰς τοὺς ἐδικούς μας, πλὴν δὲν πάει ὁ στελμένος.

Τὸ ἀσκέρι ἀρχίζει νὰ φεύγῃ. Πῶς ἐμπόδιξα⁵ τὴν φυγὴν τους.

[Εἰς τὸ Λεοντάρι ἔφτιασα μιὰ βοῦλλα ἀπὸ βολίμι καὶ ἐπάταγε. Εἶχα καὶ τὸν Δημητράκη τὸν Μήντζα ἤξευρε τακτικὰ τὴν δούλευσιν. Τὸν ἔκαμα ἀγιοντάντε. Ἦ ἐγὼ ἤμμον φελδ μαρεσάλος. Ἦ ἐκεῖ εἰς τοῦ Πάπαρη ἀνέβηκα καὶ εἶπα, ἐλάτε νὰ ἀσπασθῆτε τὴν ἐλευθερίαν. Ἦ ἠλθαν γυναικὲς κλπ. καὶ ἐφιλοῦσαν τὴν μπαντιέρα. Ἦ ἐχώριζα χωριά καὶ τοὺς ἔστελναν καραούλια.

Πηγαίνω εἰς ἓνα χωριό. Βλέπω καὶ πλακώνουν. Ἦ ἐγὼ ἔπιασα εἰς ἓνα βουνὸ μὲ τοὺς 60.

Ἦ μακαρίτης ὁ γέρος ἐκοίταζε μὲ τὸ κιάλε. Τὸ στρατόπεδο ἔστερέωσε. Οἱ Τουῦρκοι ἐπῆραν ἀπὸ τὴν Καρύταινα τοὺς ἄλλους Τούρκους.

Εἰς τοῦ Πάπαρη γενόμεθα 500. Μητροπέτροβας.

Πιάνει μιὰ πλάτη ὁ Γ.⁶ Κολοκοτρώνης—θὰ σκοτωθῆ ἓνας σημαντικὸς ἀπὸ ἐμᾶς

¹ Ἐπάνω εἰς τό: τόν, ἔχει γραμμένον καί: ἓνα.

² Ἐκδ. παρισ. χφ.: Μουλάμπαση.

³ Ἐκδ. παρισ. χφ.: Πετρόμπης.

⁴ Ἐκδ. παρισ. χφ.: τιπὶλ πάγει.

⁵ Ἐκδ. παρισ. χφ.: ἐμπόδισα.

⁶ Γ(έρο).

σήμερα. Οί Τοῦρκοί ἐβγήκαν. Κυνηγοῦν τὸν Κυριακούλη καὶ τὸν Ἀντώνη Νικολόπουλο, 71 χρονῶνε 3 ὄρες. Ὁ Ἀντώνης σώνει τὰ φουσκία· τὰ ἔρριξε ὄλα. Τὸ στεγρὸ μὲ τὴν βέργα τὸ ἔρριξε. Ἔπειτα τὸν ἐσκοτώσανε.

Ἐγυρίσαμε καὶ πᾶμε εἰς τὸ Βαλτέτσι.

Τὴν μεγάλη Λαμπρὴ εἴχαμε 6-7 χιλιάδες ἀρνιά καὶ ἐψένανε. Ἐρχονται Τοῦρκοί, εἴχαμε γιουρούσια. Εἰς τὸ Βαλτέτσι εἴχαμε φανούς. Περνοῦνε λάθος καὶ βαροῦν 4 τουφέκια. Κινοῦμε μεντάτι εἰς τὰ Βέρβαινα. Παίρω καμμιά 60ανταριά καὶ πάω νὰ τοὺς προῦπαντήσω.

Μᾶς τσάκισαν 60 πὸν εἴμεθα. Ἐκεῖ ἦταν λαγοὶ καὶ λαγωνικά καὶ ἐγινήκαμε ὄλοι ἓνα.

Ἦτον ὁ Εὐμορφόπουλος. Ἐφούσκωσαν τὰ πόδια του].

Ὁ Ἀναγνωσταρᾶς κατορθώνει νὰ στείλῃ τὸν Ἡλία, τὸν Κυριακούλη νὰ πιάσουν τὸ Βαλτέτσι.—Θέλει εὐρῆτε καὶ τὸν Νικήτα. Ὁ Γ. Κολ. ἦτον στὸ Χρυσοβίτσι.

Δεσποπάδες στὰ Βέρβαινα ἐδιοικούσανε.

[Ἐβγήκαν δέκα χιλιάδες καὶ ἐσφάλισα τοὺς 700 πὸν ἦτον εἰς τὸ Βαλτέτσι.

Τοὺς ἐβγάλαμε ἀπὸ τὸ Βαλτέτσι πρὶν γένη ὁ πόλεμος τῶν 700—Τοὺς ἐπήγαμε ἔως εἰς τὴν Τριπολιτσά. Τοὺς κατατρέχαμε. Ἀφήκαμε τὴν θέσι. Ἐπῆγα εἰς τὸ Λιοντάρι καὶ ἐμιλήσαμε τοῦ Ἀναγνωσταρᾶ. Νὰ πᾶς νὰ ἀπαντήσῃς τὸν Κεχαγιᾶ πὸν ἔρχεται εἰς τὸ Παρθένι. Μὲ ποιὸν θά πάγω¹; Νὰ πάωγς καμμιά διακοσαριά ἀπὸ τοὺς Δεονδαρίτες. Ἐστείλαμε τὸν ἀδελφό μου τὸν Νικόλα. Ἐπήραμε καμμιά διακοσαριά ἀπὸ τὸ ὄρδι.

Ὁ Γενναῖος ἦλθε. Εἶχε μιὰ τσούπρα. Εἶχε ἔλθει ἀπὸ τὴν Ζάκυνθον. Εἶπε ὅτι θέλει νὰ ἔλθῃ καὶ αὐτός. Ἐ ἄνθρωπος, λέγει ὁ ἀδελφός μου. Νὰ πᾶς νὰ εὐρῆς τὸν πατέρα σου. Ἐγὼ δὲν σὲ γνωρίζω, εἶμαι μὲ τὸν Νικήτα. Θὰ εὐρούμε τὸν μπελά μας μὲ τὸν μάρμπα μας. Ἦλθε ὁ Γενναῖος. Πᾶμε νὰ ἀπαντήσωμε τὸν Κεχαγιᾶ. Ἦμουν ἐγὼ ἀρχιστρατήγος. Μᾶς ἔφυγαν οἱ μισοί. Μᾶς ἐφανάξανε τὰ καρπούλια ἀπὸ τὰ Βέρβαινα. Οἱ Τοῦρκοί ἐμπῆκαν εἰς τὰ²

Ἐρχόντανε οἱ Τοῦρκοί. Ὅποιος θέλει, ἄς ἔλθει. Ὁ ἀδελφός μου λέγει, ἐγὼ. Δεύτερος, ἐγὼ, εἶπε ὁ Γενναῖος. Τὸ ξεύρει ὁ Νικόλας καὶ κλαίει. Τὸν ἄφισα ἐκεῖ.

Πῶς ἐγλύτωσε ὁ Γενναῖος.

Ἐπήγαμε εἰς τὰ Βέρβενα. Ἐβγήκαν μὲ τοὺς σταυρούς, μὲ τὶς εἰκόνες οἱ Δεσποτάδες.

Ἐσκοτώσαμεν τοὺς Τούρκους στὸν κάμπο.

Ὁ Ἀναγνωσταρᾶς λέγει εἰς τὸ Λιοντάρι εἰς τὸν Πετρόβη.

Ὁ Κεχαγιᾶς ἐπῆγε καὶ ἐπολιόρκησε τοὺς 700 εἰς τὸ Βαλτέτσι. Ἐκεῖ ἐρώτησε ὁ Κεχαγιᾶς τὸν Τοῦρκο διὰ τὸν παλαιὸ πόλεμο. Ἀπὸ τὸ Παρθένι βλέπομε τὸν πόλεμο].

¹ Εἰς τὸ αὐτόγραφον ἔλλειπει τὸ ἐρωτηματικόν.

² Κενὸν στὸ χφ. Προφανῶς παρέλειψεν ὁ Τερτσέτης : στὰ Βέρβενα.

Ἐκεῖνος ἐρωτᾷ ἕνα γέροντα Τοῦρκο περὶ τοῦ πῶς ἐπολέμησαν οἱ παλαιοὶ Τοῦρκοι τοὺς Ἕλληνας¹ εἰς τὴν πολιορκίαν.

(Ὁ λαὸς ἦλθε μὲ) λαγοράβδες². Ὅταν ἦτον οἱ προεστοὶ καὶ οἱ 40 ῥῶσοι καὶ 4 κανόνια τοῦ κάμπου.

Ἀλέξης σημαιοφόρος. Οἱ χριστιανοὶ στέλνουν ἕνα γράμμα. Οἱ Τοῦρκοι στέργουν νὰ πᾶνε στ³ Ἀνάπλι. Ἐνας γέροντας Ἀρβανίτης, βλέποντας τὲς ράχες ὄχι ἀπὸ πολεμικοὺς γεμαῖτες, γνωμοδοτεῖ νὰ βγοῦν νὰ πολεμήσουν. Βαίνουν τζακίζουν οἱ περισσότεροι. Οἱ Μανιάτες καὶ οἱ Ῥῶσοι πολεμοῦν. Οἱ Ῥῶσοι σκοτώνονται. Ὁ Ἀλέξης ζώνεται τὴν σημαία λαβωμένος, φεύγει εἰς τὴν Κορώνη. Οἱ Τοῦρκοι πᾶνε κατὰ τὴν Μάνη, πλὴν δὲν ἠμπόρεσαν νὰ προοδεύσουν. Ἐπειτα 4.000⁴ χιλιάδες Ἀρβανίτες ἐμπαίνουν. Τότε ἔγιναν⁵ οἱ κλέφτες μὲ τὸ ἔμπα τῶν Ἀλβανῶν. Οἱ προεστοὶ ἔμειναν. Ἐπειτα ἦλθε ὁ Καπετάμπεης (πασᾶς).

Εἰς τὸ Βαλιέτσι ἦτον ὁ Κεφαλᾶς, ὁ Κυριακούλης, ὁ Μπεϊζανδές, ἕνας ἀδελφὸς τοῦ Φλέσσα, Μητροπέτροβας, Λιονταρίτες, Μανιάτες, Φαναριῖτες.

Δὲν ἐπροφθάσαμε ἡμεῖς νὰ τοὺς χτυπήσωμε, μᾶς εἶδαν ὁμῶς. Καθένας τῶν Ἑλλήνων ἐκαυχᾶτο ὅτι ἐσκότωσε 7 ἢ 8. Μήνας Μάης.

Τζασίτης. Ἡ γλῶσσα του, τὰ μάτια του (τὰ αὐτιά του).

Ἀνήμερα τῆς Ἀναλήψεως πολεμοῦμε στὰ Δολιανά. Οἱ Τοῦρκοι ἦλθαν ἐκεῖ διὰ νὰ πᾶνε στοῦ Μυστροῦ, στὸν Ἅγιον Πέτρον εἰς τὸ Ἄργος.

[Πᾶμε στὰ Δολιανά.

Ἅγιος Διᾶς μᾶς γίνηκες καὶ περπατεῖς μέσα στὲς ράχες — εἶπαν μερικοὶ Λαλαῖοι πὺν ἐγνώρισαν τὸν Κολοκοτρώνη.

Ἐγινήκαμε 900. Ὁ ἀδελφός μου μὲ τὸ στυλιᾶρι.

Εἰς τὰ Δολιανά ἐπολεμήσαμε ἐγὼ καὶ ὁ ἀδελφός μου. Πολεμοῦμε μὲ τοὺς Τοῦρκους καὶ ἐμπαίνουνε πίσω εἰς τὴν Τριπολιτσά. Ἦτον ὁ Κεχαγιᾶς].

Τὸ καλοκαῖρι πᾶμε εἰς τὴν Ροῦμέλην μὲ τὸν Διά. Μὲ τὸν Ὀδυσσεά 4.000.

Φτειάνω⁶ πύργους εἰς τὰ Δερβένια καὶ εἰς τὸν Κερατόπυργο καὶ ἐμπόδιζα⁷ τοὺς Τοῦρκους τοῦ⁸ Ὀμὲρ Βρῶνῃ καὶ⁹ νὰ ἔμπη εἰς τὴν Πελοπόννησον. Εἶχα ὡς 1.000.

¹ Ἐκδ. παρισ. : Ἕλληνας.

² (Λαγοράβδα) προγενεστέρα γραφὴ τοῦ Γ. Τερτσέτη.

³ Ἐκδ. παρισ. χφ. : 'ς.

⁴ Ἐκδ. παρισ. : 40.000. Εἰς τὸ πρωτόγραφον εἶναι διαγεγραμμένον τὸ τελευταῖον μηδενικόν, ἀσφαλῶς ἀπὸ παραδρομὴν εἰς τὸ ἀντίγραφον 40.000, ἀθαιρεσία τοῦ ἀντιγραφέως.

⁵ Ἐκδ. παρισ. χφ. : ἔμειναν.

⁶ Ἐκδ. παρισ. χφ. : Φιάνω.

⁷ » » » : ἐμπόδισα.

⁸ » » » : τόν.

⁹ » » » : καί...

²Από τὴ θάλασσα εἰς τὸ βουνὸ (εἴχαμε ταμπούρια).

³Ἐφθασα τὸ Σάββατο εἰς τὴν Τριπολιτσιά. Παρασκευὴ ἔπεσε. ⁴Ἦτον συνθήκη νὰ βγάλουν μερικὸ εἰς τοὺς Δερβενοχωριτες. Διὰ τοῦτο ἐπῆγα.

Συναζόμεθα εἰς τ' Ἀνάπλι νὰ τὸ πάρωμε ρεσάλτο. Χινόπωρος.

Στὴν Συνέλευσιν τῆς Ἐπιδαύρου γίνονται 4 στρατηγοί ¹.

1822

²Ἐκαμαν τὸν Ὑψηλάντη εἰς τὸ βουλευτικόν, τὸν Μαυροκορδάτο εἰς τὸ ἐκτελεστικόν. Ὁ Ὑψηλάντης ἔρχεται εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάς μαζί μου.

³Ἡ γεροντοσύνη μου χαρίζεται τὸ σπαθί.

Εἰς τὸ Δίστομο ἀνταμώνω τὸν Ὀδυσσεά. Προϊδέαζεται κακῶς περὶ τοῦ Ὑψηλάντη. Πᾶμε εἰς τὸ Λαδί ² κοντὰ 5.000. Εἶχα Ἀθηναίους, Θηβαίους, Ἀγιοπετρίτες.

Εἰς τὸ Τουρκοχωρι ἕως 8.000.

<Ὁ Σάλας στέλνεται στὸν Ὀλυμπο.>

Τὸ Μεγάλον Σάββατο νὰ χτυπήσωμε τὴν Στυλίδα (καὶ ἅγια Μαρίνα, ἄλλοι) καὶ Πατραντζίκι καὶ ἄλλοι στὸ Ζητοῦνι. Ὁ Ὑψηλάντης μένει μὲ τὸν Πανουριὰ στὴν Δρακοσπηλιά ³.

⁴Ἐχωρίσαμε τὴν Πέμπτη ἀπὸ τὸ Τουρκοχωρι, τὸ μεγάλο Σάββατο εὐρεθήκαμε εἰς τὸν Ἀχινιὸ μακρὰ 6 ὥρες ⁴ ἀπὸ τὸ Ζητοῦνι.

⁵Ὁ Ὀδυσσεάς ⁵ παίρνει τὴν ἅγια Μαρίνα. Τὸ ὄρδι καὶ ἐγὼ παίρνομε τὴν Στυλίδα. Εἰς τὴν Στυλίδα κάμνομεν τὸ Χριστὸς Ἀνέστη.

Μᾶς τσακίζουν εἰς τὴν Στυλίδα. Ἐνώνομαι μὲ τὸν Ὀδυσσεά.

⁶Ὁ Δράμαλης μᾶς πολιορκεῖ εἰς τὴν Ἁγίαν Μαρίνα. Εἶχε 17.000.

Πᾶμε εἰς τὴν Βοδονίτζα (ριτιράδα) ⁶. Ὁ Ὀδυσσεάς δίδει τὴν παραίτησίν του. Ἀπάντησις ⁷. (Σοῦ εὐχόμεθα καλὸ σου κατευόδιο).

⁸Ὁ Ρηγανιὸλ ⁸ ἀρχιστράτηγος νὰ φυλάξῃ τὰ Δερβένια. Εἰς τὸ Λαδί ἀνταμωνόμεθα μὲ τὸν Ὀδυσσεά. Ἀλβανοί. Προτάσεις.

[Πῶς ἐσκοτώθη ὁ Μπαλάσκας καὶ ὁ Ἀλέξης Νοῦτζος. Τσοπάνης παραπονιέται διὰ τὰ πρόβατά του. Ἐνας Ἀρειοπαγίτης μου λέγει διὰ νὰ σκοτώσω τὸν Ὀδυσσεά! Πρωτύτερα μου εἶχε στείλει ἡ Διοίκησις ἕναν Γραμματικόν. Τὸν παίρνω μὲ τὴν κουμπούρα.

¹ Ἡ πρότασις αὕτη εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ παρισ. χειρογράφου ἔπεται τῆς χρονολογίας 1822.

² Ἐκδ. παρισ. χφ.: Δασι.

³ Ἐκδ. παρισ. χφ.: Κορακοσπηλιά.

⁴ Ἐκδ. παρισ. χφ.: ὥρας.

⁵ Ἐκδ. παρισ. χφ.: Ὀδυσσεύς.

⁶ Ἡ παρένθεσις τοῦ Τερτσέτη. Ἡ προσθήκη ὑπάρχει εἰς τὸ ἀντίγραφον.

⁷ Ἐκδ. παρισ. χφ.: Ἀπαίτησις.

⁸ Ἐκδ. παρισ. χφ.: Ὁ Ἑρωμαίος.

Ἔγραψαν τοῦ Γέροντος διὰ τὰ τρέχοντα ὅτι ἡ Διοίκησις θέλει νὰ σκοτώσῃ μερικοὺς.

Ὁ Γέροντος λέγει τὴν ἱστορίαν τοῦ Βασιλέως μὲν τὰς βέβηλας καὶ μὲν τὰ παιδιὰ του.

Ὁ Γ. Κολ. τοὺς ἔνωσε. Ἐπῆγε δὲ Ὁδυσσεύς εἰς τὸ Λαδί· ἐγὼ ἤμουν εἰς τὸ Καστρούκι].

Περὶ τὰ Ἐξαμίλια. Πιάνω τὸ Μπερμπάτι¹.

Περὶ δὲ Δράμαλης ἀπὸ Κόρινθο καὶ Δερβενάκι. Μένει 17 ἡμέρας² εἰς τὸ Ἄργος καὶ Ἀνάπλι. Ἐπειτα ἀπὸ τὰς 17 ἡμέρας ἀναχωρεῖ νὰ πάγῃ εἰς τὴν Κόρινθον³ καὶ ἐτρέβαγε ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ Ἁγίου Γεωργίου.

Ἐγὼ ἤμουν εἰς τὸ Στεφάνι καὶ ἐτοιμαζόμενον νὰ πάω⁴ εἰς τὰ μεγάλα Δερβενία. Δοιπὸν μοῦ ἔκαμαν φανούς ὅτι οἱ Τούρκοι πᾶνε κατὰ τὴν Κόρινθον. Ἄμα μοῦ ἔκαμαν φανούς εὐθὺς διέταξα τὸ στρατόπεδον νὰ κινηθῶν ὅλοι νὰ τρέξωμε κατὰ τοῦ Δερβενακιοῦ. Τὸ Δερβέν⁵ μακρὰ 1½ ὥρα⁶ ἀπὸ τὸ Δερβενάκι. Ἐπῆγαινα ἐμπροστὰ ἔφθασαν οἱ Ἕλληνες κατόπι.

Σταματῶ εἰς μίαν βρούσιν ἀποπίσω ἀπὸ τὸν Ἁγίον Σώστην⁷ κατὰ τὸ Στεφάνι.

Ὁ Γ. Κολ.⁸ εἶναι εἰς τὸν Ἁγιον Γεώργιον.

Στρατήγημα.

Ὁ Ἀντωνάκης δὲ Κ. πιάνει πλησίον τοῦ Δερβενακιοῦ. Ὁ Γ.⁹ ρίχνει τουφέκια. Μὲ τὰ τουφέκια ἀνεβαίνω ἀπάνω ἀπὸ τὴν ρίζαν εἰς τὸ βουνό. Χτυποῦμε τοὺς Τούρκους ἕως 280 εἰς τὸ Δερβενάκι Ἁγίον Σώστην. Ὁ βράχος, ἡ λαγκαδιὰ ἔγινε ἕνα ἀπὸ τὰ κουφάρια. Οἱ Τούρκοι, ὅσοι ἐπέρασαν, μένουσιν εἰς τὴν Κουρτέσσα¹⁰, ὅσοι δὲν ἐπέρασαν πᾶνε εἰς τὴν Γλυκειά.

Ἐφύγαμε ἀπὸ τὸ Δερβενάκι καὶ ἐπιάσαμε πάλιν τὸ Στεφάνι. Ἀπὸ τὸ Στεφάνι ἀγναντεύομε¹¹ τοὺς Τούρκους εἰς τὴν Γλυκειά. Παρασκευὴ ἦτον.

Τὴν Τετάρτην ἐκάναμε τὸν πόλεμον εἰς τὸν Ἁγίον Σώστην¹². Τὴν Πέμπτην εἰς τὸ Στεφάνι ἐμοιράζαμε τὰ λάφυρα, τὴν Παρασκευὴν ξημερώνοντες ἐτοιμασθήκαμε νὰ πιάσω

¹ Ἐκδ. παρισ. χφ. : Μπερμπάτι.

² Ἐκδ. παρισ. χφ. : ἡμέρας.

³ Ἐκδ. παρισ. χφ. : εἰς τὴν Κόρινθον.

⁴ Ἐκδ. παρισ. χφ. : πάγω.

⁵ Ἐκδ. παρισ. χφ. : Δερβέν.

⁶ Εἰς τὸ ἀντίγραφον ἐπάνω ἀπὸ τὸ : μιάμιση ὥρα, ὁ Τερτσέτης γράφει : 5 ὥρ. Τὸ μιάμιση δὲν τὸ σβήνει. Εἰς τὴν ἔκδοσιν ἐκ τοῦ παρισ. χειρογράφου ὑπάρχει ἡ γραφή : μιά ἡμιση ὥρα.

⁷ Ἐκδ. παρισ. χφ. : Ἁγιον Σώστην.

⁸ Γ(έροντος) Κολ(οκοτρώνης).

⁹ Γ(έροντος).

¹⁰ Ἐκδ. παρισ. χφ. : Κουρτέσσα.

¹¹ > > > : ἀγναντεύομε.

¹² > > > εἰς τὸν Ἁγίον.

μεν τὰ Δέρβενα¹ τὰ μεγάλα, διατὶ ἔγραφε ὁ Ὀδυσσεὺς ἀπὸ τὸ Δαδὶ ὅτι ἔρχονται 9.000² Ἀλβανοὶ (Γκέκιδες).

Εἶδαμε ὅτι ὁ Δράμαλης ἐκίνησε ἀπὸ τὴν Γλυκεῖα νὰ περάσῃ ἀπὸ τὸ Μπερπάτι³ Ἀγιονόρι νὰ πάη⁴ στὴ Κόρθο⁵. Ἡμεῖς κατεβήκαμε εἰς τοῦ Μπερπάτι³ ἀποπάνου στὸν δρόμο ἀλλὰ τοὺς μισοὺς τοὺς ἔστειλα εἰς ἄλλον δρόμον. Αὐτοὶ ἀφοῦ ἔκαμαν τὸν τουβά⁶ τοὺς καὶ ἐγὼ ἐφύλαγα⁷ νὰ βαρέσω τὸν Δράμαλη τὸν ἴδιον, ἕνας παπᾶς ἀπὸ τὸν φόβον του ἐπῆρε φωτιά τὸ τουφέκι ἀπὸ τὰ χέρια του. Αὐτοὶ πιάνουν μιὰ πλευρά καὶ μᾶς ἀδειάζουν τὰ τουφέκια. Βιαίνονται ἀπὸ τὸν δρόμον. Οἱ Ἕλληνας πέφτουν εἰς τὰ λάφυρα. Μὲ τὲς πλάκες⁸ ἐμπόδιζα τοὺς Ἕλληνας νὰ μὴ κάμουν⁹ λάφυρα ἀλλὰ νὰ πᾶμε¹⁰ κατόπι τῶν Τούρκων.

Εἰς τὸ Ἀγιονόρι τοὺς χτυποῦμε. Σκοτώνονται ὡς 600. (ἡμέρα ἀγίας Παρασκευῆς τοῦτον τὸν μῆνα)¹¹. Ἐπειτα ἐπῆγα στὸ μεγάλο Δερβένι. Σὲ ὀλίγες ἡμέρες ἐσκοτώθηκε ὁ ἀδελφός μου στ' Ἀνάπλι.

Τὸ Ἀγιονόρι εἶναι πλησίον τῆς Κλένιας.

Προσκαλοῦμαι διὰ νὰ εἶμαι ἀρχηγὸς τῶν Ἀθηναίων. Ἄλλοι ἤθελαν τὸν Ὀδυσσεῦ. Ἐγὼ συμφωνῶ νὰ μείνῃ ὁ Ὀδυσσεὺς. Μένει. Ἀφίνει τὸν Γκούρα, ὁ ὁποῖος τὸν σκοτώνει.

Ἐδυναμωθήκαμε εἰς τὸν Ἅγιο Σώστη.

Τὴν ἄλλην ἡμέρα τοῦ ἁγίου Ἀνδρέα ἔλεγα τοῦ Ἀρσένη — λάκα θὰ τὸ κάμουμε ἐδῶ. Ὁ Ἀρσένης μὲ εἶπε τὸ κεφάλι μου θὰ μείνῃ ἐδῶ ἀλλὰ σπειρὶ γέννημα δὲν θὰ πᾶνε τοῦτοι εἰς τὸ Ἀνάπλι. (Κρανιδιώτης).

Τὸ ἀσκέρι μου ἐτσάκισε ἀπὸ τὰ ταμπούρια, ἐσκοτώθηκε ὁ Ἀρσένιος. Τὸν πῆρε ἕνα βόλι στὸ κεφάλι, τοῦ ἔκαψεν¹² τὸ κεφάλι καθὼς ἔλεγε τὸ βράδν. Οἱ Τοῦρκοι μᾶς παίρνουν τὲς θέσεις¹³, μὲ κλείουν ἐμένα. Γύρω μᾶς ἔχουν μὲ τὰ μπαϊράκια. Ἐνας Λαριώτης ὁ Νικολέτος καὶ ἄλλοι 4 πολεμοῦν. Ὁ Παρασκευᾶς μὲ 50 πιάνει ἕνα τσουγκρί.

Οἱ Ἕλληνας καθὼς ἀκούουν ὅτι εἶμαι κλεισμένος ἔρχονται πρὸς¹⁴ βοήθειάν μου.

¹ Ἐκδ. παρισ. χφ. : Δερβένια.

² » » » : 4.000.

³ » » » : Μπιρμπάτι.

⁴ » » » : πάγη.

⁵ » » » : εἰς τὴν Κόρθον.

⁶ » » » : ντουβά.

⁷ » » » : ἐφύλαξα.

⁸ » » » : Μὲ τῆς πλάκας.

⁹ » » » : κάμουν.

¹⁰ » » » : πᾶνε.

¹¹ Ἡ παρένθεσις τοῦ Τετροσέτη εἰς τὸ ἀρχικὸν αὐτόγραφο.

¹² Ἐκδ. παρισ. χφ. : ἔκωψαν.

¹³ » » » : τὰς θέσεις.

¹⁴ » » » : εἰς.

Οἱ Τοῦρκοι τσακίζονται ἀπὸ τοὺς ἐδικούς μας.

Τὸ Παλαμῆδι¹ πέφτει. Οἱ Τοῦρκοι ἔκαναν² συμβούλιο μέσα εἰς τὴν πόλιν. Ἐποθνήσκουν ἀπὸ τὴν πείνα. Ὁ Φωτᾶκος ἤρξε τὸ κεφάλι τοῦ Ἀρσενίου καὶ τὸ ἐθάψαμε εἰς τὴν ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς. Ἐπειτα ἐπῆγα εἰς τ' Ἀνάπλι εἰς τὸ Παλαμῆδι ἅπανω. Ὁ Κολιόπουλος ἐγινε φρούραρχος. Ἐκάμαμε συνθήκας μὲ τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς ἐμπαρκάραμε.

1823.

Συνέλευσις τοῦ Ἄστρου. Ἐμφύλιος πόλεμος.

Ὁ Ἰμπραϊμῆς ἐφοβέριζε τὲς Σπέτσες μὲ 3.000³. Πάγω στὲς Σπέτσες.

Ὅταν ἔπεσε τὸ Μισολόγγι ἤμουν στὴν Μεσσηνίαν. Ἐπειτα ἤμουν μὲ τὸν Καραϊσκάκη στὴν Δεψίνα⁴ μὲ 800 ἀνθρώπους. Εἰς τὴν Ἀράχοβα ἐσκοτώσαμε τὸν Μουστάμπεη καὶ τὸν Κεχαγιᾶ τοῦ Κιουτάγια⁵. Ἐπειτα ἐπήγαμε στὴν Βελίτσα⁶. Ἐκεῖ ἀσθένησα ἀπὸ πλευρίτη. Τὰ γένεια μου ἐκρουστάλλουσαν⁷ στὴν⁸ Ἀράχοβα. Ἄφηκα⁹ τοὺς ἀνθρώπους μου εἰς τὸν Καραϊσκάκη καὶ ἐγὼ εἰς τ' Ἀνάπλι γιατρεύομαι ἀπὸ τὸν Μπάλη¹⁰. Ὁπλαρχηγούς. Ἀγαλόπουλος. Μ' ἔκαμαν ἔπειτα φρούραρχο τῆς συνελεύσεως τῆς Τροιζίνης¹¹ ὅπου ἐψήφισαν τὸν Κυβερνήτη¹². Ἐπειτα ἀπὸ τὴν Συνέλευσιν τῆς Τροιζῆ[νος]¹³ ἦλθα εἰς Ἀθήνα μὲ στρατιῶτες

Πάγω εἰς τὴν Μεσσηνία ἐμποδίζοντας τὸν κόσμο νὰ προσκυνήσῃ.

Ἔρχεται ὁ Κυβερνήτης. Μὲ στέλνει νὰ πραγματευθῶ μὲ τοὺς Τούρκους τοῦ Ἰμπραϊμ πασᾶ πὺν ἔφευγαν.

Ἐπῆγα εἰς τὴν Βόνιτζα ὅπου ἦτον παρμένη.

Γίνομαι φρουρὰ τῆς Συνέλευσης¹⁴ τοῦ Ἄργους. Πληρεξούσιος τοῦ Λεονταριοῦ.

Γλύτωσέ μας ἀπὸ τὸν Καποδίστρια. Τυραννία καὶ ὅ,τι νόμους θέλετε δεχόμεθα.

Νὰ τοὺς δώσω ἐγὼ ἓνα σχέδιο.

¹ Ἐκδ. παρισ. γφ.: Εἰς τὸ Παλαμίδι.

² » » » : ἔκαμαν.

³ » » » : 8.000.

⁴ » » » : Δεψίνα.

⁵ » » » : Κιουτάγια.

⁶ » » » : Στυλίδα.

⁷ » » » : ἐκρουστάλλουσαν.

⁸ » » » : εἰς τὴν.

⁹ » » » : Ἄφησα.

¹⁰ » » » : Μπάλη.

¹¹ » » » : Τροιζίνος.

¹² » » » : Περιττὴ προσθήκη τοῦ ἀντιγραφέως εἰς τὴν πρότασιν: ὅπου ἐψήφισα.

¹³ Εἰς τὸ αὐτόγραφον: Τροιζή.

¹⁴ Ἐκδ. παρισ. γφ.: συνελεύσεως.

Τὸ Καβοῦκι τὸ τινάζετε¹, τὸ καπέλο ὄχι.

Ἐὐσεβὴς ὁ Κυβερνήτης ἤμουν στὸ Ἄργος.

Εἰς τὴν περίστασιν τοῦ Πόρου· ὁ Μιαούλης ἦτον αὐθέντης τῶν πλοίων, ἐγὼ δοῦλος τοῦ ἔθνους. Εἶπα² στοὺς ξένους: Δὲν θ' ἀφήσω³ τοὺς Ἕλληνας⁴ νὰ χαθοῦν· μόνον ἀπὸ μίαν ἀνοησίαν θὰ χαθοῦν.

Μὲ εἶχε διαταγμένον⁵ νὰ πάγω σὴν Σύρα.

Πολιορκησα τὸν Κατζάκο εἰς ἓνα χωριὸ καὶ ἦλθε ὁ Μπαρτεμῆς⁶ μὲ 400 Γάλλους καὶ τὸν γλύτωσε.

Εἰς τὴν Μεσσηνίαν εἶχα ταμεῖο, δικαστήριον, φροντιστήριον καὶ τοὺς πλήρωνα τακτικά.

Εἶπε ὁ Ἀναγνωσταρᾶς τοῦ Ν. — Παλοῦκι εἰς ὅσους δίνουν ψωμί. Οἱ κλέφτες διαλυοῦνται. Ἀναγ. — Νικ. Κ.⁷ πᾶνε εἰς τὴν Ζάκυνθο. Οἱ Γάλλοι τοὺς διώχουν. Ἀναφορὰ τοῦ Ἀναγ. Εἶμεθα ἀπόγονοι τῶν Ἡρώων, δὲν εἴμαστε κλέφτες κλπ.— Τοὺς δέχονται οἱ Γάλλοι, τοὺς δίδουν θέσεις.

Στὰ Τρίκορφα εἰς τὴν καλύβα.

Τὰ ἀδέλφια μου ἐσπούδαξαν εἰς τὸν Μαρτελάον.— Ὁμιλία τοῦ Μαρτελάου μὲ τὸν Νικηταρᾶ.

Ἐνας ὀνόματι Φραγγιάς ἔροιγε κανόνια. Οἱ Μπαρδουνηῶτες ἔφυγαν. Ἀπὸ τὸν Φραγγιά, ἔλεγαν πὼς εἶναι Φραγκιά.

[Χειρόγραφον τέταρτον]

ΒΙΟΣ ΤΟΥ ΝΙΚΗΤΑΡΑ

Ἐγεννήθηκα εἰς ἓνα χωριὸ Μεγάλῃ Ἀναστάσοβα ἀπεδῶθε ἀπὸ τοῦ Μυστρᾶ πρὸς τὴν Καλαμάτα. Ὁ προπάππος μου ἦτον προεστὸς καὶ ὁ πατέρας μου ἔφυγε δεκάξη χρονῶν καὶ ἐπῆγε μὲ τὰ στρατεύματα τὰ Ρούσικα σὴν Πάρο. Ἀπὸ ἕνδεκα χρονῶν μαζὶ μὲ τὸν πατέρα μου ἔσερνα ἄρματα. Ἐτουφέμισα ἓνα Τοῦρκο εἰς τὸ Λεοντάρι. Ὁ Τοῦρκος ἦτον κλέφτης καὶ ἦταν μὲ τὸ Γέρο Κολοκοτρώνη. Ἐμεῖς ἀρματολοί, ἐκεῖνοι κλέφτες. Δεκαοχτὼ χρονῶν ἐπῆγα εἰς τὴν Ζάκυνθο. Ἀφοῦ ἐσκοτώθηκε ὁ Ζαχαριᾶς, ὁ Ἀναγνωσταρᾶς συμβιβάζει τοὺς ἐχθρομένους κλέφτες καὶ πάει εἰς Κορ-

¹ Ἐκδ. παρισ. χφ.: τινάζετε.

² » » » : Εἶπε.

³ » » » : ἀφίνω.

⁴ » » » : Ἕλληνας.

⁵ » » » : διαταγμένον.

⁶ » » » : Βαρκλῆς.

⁷ Κ.(ολοκοτρώνης).

φούς. Ὁ Ζαχαριᾶς ἦτον στυλὸς τῶν κλεφτῶν. Ὁ Ἀναγνωσταρᾶς ὁμιλεῖ μὲ τὸν Μοτσεινίγο εἰς Κορφοὺς καὶ μὲ τὸν Μπενάκη κάμνει ἀναφορὸς εἰς τὸν Αὐτοκράτορα. Εἰς τὴν Ζάκυνθο τότε πάω. Γράφομαι εἰς τὰ στρατεύματα καὶ πέντε χιλιάδες πᾶμε εἰς τὴν Νεάπολι. Εἶμεθα ἑβδομήντα πέντε χιλιάδες νὰ πᾶμε στὴν Ρώμη. Ἐτσακίσθηκε ὁ αὐτοκράτορας ὁ Ρουσσος εἰς τὸ Ὁστερλίτσο. Μᾶς κυνηγοῦν οἱ Γάλλοι, ἐπιστρέφομε. Τότενες οἱ κλέφτες ἐχαλάσθησαν, ὁ Γέρος ἐγλύτωσε.

Ἐπάγω μὲ τὸν Γέρο Κολοκοτρώνη εἰς τοῦ Ἀλῆ Φαρμάκη. Ἐπήγαμε εἰς τοὺς Κορφοὺς. Πᾶμε στοὺς Τζάμηδες στὴν Τσαμουριά. Εἶχαμε συνωμοσίαν νὰ φέρομε στρατεύματα στὴν Πελοπόννησον νὰ κτυπήσουμε τὸν Βελῆ Πασᾶ. Εἴμαστε ἀκουσμένοι μὲ τὸν Δονζελώτ.

Ὅταν εἴμαστε στὴν Ἁγία Μαῦρα πηγαινάμενοι εἰς τὴ Ζάκυνθο νὰ ἐνωθοῦμε καὶ ἔπειτα νὰ πᾶμε στὴ Γαστούνη οἱ Ἄγγλοι παίρουν Ζάκυνθο καὶ Κεφαλονιά. Εἰς τὴν Ζάκυνθο οἱ δικοὶ μας, πατέρας μου, Πετιμεζᾶς, Κολοκοτρώνης καὶ ἄλλοι ἐμπήκαν εἰς τὴν δούλευση τὴν Ἀγγλική. Ἐμεῖς ἀπελπισθήκαμε. Ὁ πατέρας μου μοῦ ἔστειλε ἕνα γράμμα. Ὁ Πομόνης μοῦ φέρνει τὸ γράμμα εἰς τὴν Ἁγία Μαῦρα. Μοῦ ἔγραφε νὰ πᾶμε στοὺς Ἄγγλους νὰ πάρουμε δούλευση. Ἐβγήκε τότες φωνὴ ὅτι οἱ δικοὶ μας ἐπιάσθησαν αἰχμάλωτοι στὴν Ζάκυνθο ἀπὸ τοὺς Ἄγγλους καὶ τοὺς πᾶνε εἰς Μάλτα. Ὁ Γέρο Κολοκοτρώνης δὲν ἐγνώριζε τὸ γράμμα τοῦ πατέρα μου καὶ μοῦ εἶπε, ἄς πάρουμε μιὰ βάρκα νὰ φύγουμε ἀπὸ τὴν Ἁγία Μαῦρα, νὰ πέσουμε εἰς ἕνα καράβι Ἀγγλικό. Τί εἶστε σεῖς; Ἀπὸ κείνους πὸν στείλατε εἰς Μάλτα. Καὶ νὰ μᾶς πάρουν καὶ μᾶς ἐκεῖ.—Βλαστήμα τους, τοῦ εἶπα. Τοῦ ἔδειξα τὸ γράμμα καὶ τὸ ἔκαψα.—Πᾶμε εἰς Ζάκυνθο μὲ τὸν Ἀλῆ Φαρμάκη. Λέμε νὰ πᾶμε εἰς τὴν Πελοπόννησον διὰ νὰ μὴν πεθάνη εἰς ξένον τόπο ὁ Ἀλῆ Φαρμάκης. Ἀρρώστησε. Τὸ ἔχουν ἁμαρτία οἱ Τοῦρκοι νὰ πεθάνουν εἰς σύνορα χριστιανικά. Τὸ λέγει ὁ νόμος, ἢ πίστι τους.

Ἐμπήκαμε εἰς τὴν δούλευση τῆς Ἀγγλίας. Ὁ Γέρος δὲν ἐμπήκε τῆς γραμμῆς. Ἐγὼ ἐμπήκα ἀξιωματικὸς σὺν βολοντάριος. Κατὰ τὸν Μάρτιον μῆνα ἐπιστρέφομε στὴν Ἁγίαν Μαῦρα νὰ τὴν πάρουμε. Οἱ Σουλιῶτες ἐβγήκαν σὲ κάτι βουνὰ καὶ μιλοῦν μὲ τὸν Γέρο: Ἡμεῖς πολεμήσαμε 16 χρόνους, δὲν καταδεχόμεθα, θὰ πολεμήσωμε, ὄχι σὺν ἐσᾶς πὸν δὲν ἐρριζάτε ἕνα τουφέκι στὴ Ζάκυνθο. Κολ.: Θὰ πολεμήσωμε καὶ θὰ τιμήσωμεν τὸν βασιλέα μας. Ἐπολεμήσαμε καὶ ἐβγάλαμε ἀπὸ τὴν θέσιν τους τοὺς Ρουμελιῶτες καὶ τοὺς Φραντζέζους. Ἐπήγαμε τὴν Γύρα μὲ ρεσάλτο.

Ἐπειτα ἐπήγαμε στὴν Μεσσήνα. Ὁ Τζῶριτζ ἐπιστρέφει ἀπὸ τὴν Ἀγγλία καὶ κάμνει νέο ρεγκιμέντο.

Ὅταν ἐστάθη ὁ Ναπολέων στὴν Ἑλβα, ὁ Κάμβελ διέλυσε τὸ τάγμα ἀπὸ φθόνον.

Ὁ πατέρας μου μὲ τὸν Ἀναγνώστη, υἱὸς τοῦ Ζαχαριᾶ, πᾶνε στὴν Μάνη διὰ τὸ συμπεθεριό. Συμφωνοῦν, θέλουν πάγει στὸ Τσερῖγο. Ἀπὸ φουρτουῖνα πᾶνε στὰ Βάτικα. Ἐγνώριζε ἕνα φίλο Τοῦρκο, νομίζει ὅτι εἶναι αὐτὸς καὶ ἦτον ἄλλος. Τοῦ στέλνει χαιρετίσματα. Τοὺς παίρουν πρὸς φιλοφροσύνην, τοὺς πιάουν, τοὺς δένουν.

Ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς ἀναγωγῆς τῶν ἀδελφῶν μου, τὸν πατέρα μου. Λόγοι τοῦ γέροντος Σταματέλου: Τὰ παιδιὰ εἶναι ἀναστημένα στὴν Φραγκιά, ἐγὼ ἔκαμα καλὰ καὶ κακὰ. Νὰ μὲ κόψετε ἐμένα νὰ κάμω χαλάλι τὸ γάλα τῆς μάννας μου, ὄχι τὰ παιδάκια μου. Εἰς τὸν Ἐπιτάφιον τὸν ἐλέγχουν διὰ τὸν πατέρα του. Εἰς τὸν ἀδελφόν μου προβάλλουν ν' ἀλλάξῃ πίστι.—Θὰ πάω ἐκεῖ πὸν πάγει ὁ πατέρας μου.—Κάθισε νὰ σὲ κάμωμε Τοῦρκο. Τοῦ δείχνουν τὸν πατέρα του σκοτωμένον.—Γίνου Τοῦρκος. Τὸ παιδί κάμνει τὸ σταυρό του. Ἐγινε ἀπὸ τὸ αἷμα σταυρός. Πῆραν τὰ κεφάλια τους εἰς τὴν Τριπολιτοῦσα.

Ὁ Ἐπιτάφιον παραπονεῖται ἀπὸ τοὺς Ρούσσους εἰς τὸν Καπνίση, ὑποσπιστὴ τοῦ Ἀυτοκράτορος, διατὶ νὰ μᾶς παρατήσῃ ἡ Ρουσία. Τώρα μᾶς ἄφισαν οἱ Ἄγγλοι.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1) . . . εἰς Κορφοῦς καὶ μὲ τὸν Μπενάκη . . . Παναγιώτης Μπενάκης, Μανιάτης. Πρόκριτος Πελοποννήσου, ὅστις ἔδρασε σπουδαίως κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1770.
- 2) Ὁ Πομόνης μοῦ φέρει τὸ γράμμα... Πρόκειται περὶ τοῦ Ζακυνθίου ἀγωνιστοῦ Διον. Πομόνη (1798—1854). (Βλ. βιογρ. εἰς Α. Ζώη, Φιλολογικὸν καὶ Ἱστορικὸν Λεξικὸν Ζακύνθου, σελ. 910—911).
- 3) Ἀπατήσαμεν τὸν Καμούς... Πρόκειται περὶ τοῦ Γάλλου διοικητοῦ τῆς Λευκάδος (βλ. Διήγησις Κολοκοτρώνη, ἐκ καταγραφῆς Γ. Τερτσέτη, σελ. 42).
- 4) Ἐπήραμε τὴν Γύρα μὲ ρεσάλτο. Γύρα: Τοποθεσία τῆς Β. ἀκτῆς τῆς Λευκάδος.
- 5) Καπνίση ὑποσπιστὴ τοῦ Ἀυτοκράτορος... Πρόκειται πιθανότατα περὶ τοῦ Ζακυνθίου Διονυσίου Καπνίση (1766—1841) φιλικῶς, συνδραμόντος σπουδαίως τὸν Ἄγωνα.
- 6) . . . ὁ πατέρας τοῦ Ζαφειρόπουλου . . . Ὁ Παναγιώτης Ζαφειρόπουλος, ἐξ Ἄστρους Κυνουρίας, ἔμπορος εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐμνήθη εἰς Φιλικὴν Ἐταιρείαν. Τὸ 1821 ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐσημείωσε σῶμα 200 ἀνδρῶν καὶ ἐτέθη ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Θ. Κολοκοτρώνη. Μεταβάς εἰς Στερεὰν ἐπρωτοστάτησε μετὰ τοῦ Νικηταροῦ εἰς τὴν κατάληψιν Στυλίδας—Ἀγ. Μαρίνας.
- 7) Maitland . . . Θωμᾶς Μαίτλανδ. Πρῶτος ἀρμοστής (1816—1824) τῆς Ἑπτανήσου, γνωστός διὰ τὰς δεσποτικὰς ἀρχὰς του καὶ τὴν μισελληνικὴν δρᾶσίν του.
- 8) Ὁ Κολοκοτρώνης ὑβρίζει κατὰ περίστασιν τὸν Διόγο . . . Ὁ Διόγος, Ζακύνθιος κρεοπώλης, ἐμνήθη εἰς τὴν Φιλικὴν Ἐταιρείαν τὸ 1819 καὶ ἦλθεν εἰς ρῆξιν πρὸς τὸν Κολοκοτρώνη διὰ ζητήματα τοῦ ἐπαγγέλματός του. Τὸ 1820 μεταβάς εἰς Πρέβεζαν ἐπρόδωσεν εἰς τοὺς αὐλικούς τοῦ Ἀλῆ πασᾶ τὸ μυστικὸν τῆς Ἐταιρείας χωρὶς ἀποτέλεσμα. Πιθανότατα ἐφρονεῦθη ἀπὸ Φιλικούς εἰς Ἰωάννινα.
- 9) Ὁ Καλύβας . . . Νικόλαος Καλύβας, Ζακύνθιος ἰατρός ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων Φιλικῶν. Οὗτος ἐμύησε τοὺς ὀπλαρχηγούς Χρυσοσπάθην, Κούτσην, Νικηταροῦν καὶ ἄλλους καὶ συνέδραμε τὸν ἑλληνικὸν ἄγωνα. Διὰ τὴν πατριωτικὴν δρᾶσίν του κατεδιώχθη καὶ ἐφυλακίσθη ἀπὸ τοὺς Ἄγγλους. Ἀπέθανε περὶ τὸ 1830.
- 10) Δραγῶνας . . . Κωνσταντῖνος Δραγῶνας, ἐπιφανὴς Ζακύνθιος φιλικός, μέλος τῆς γνωστῆς τριμελοῦς Ἐπιτροπῆς Ζακύνθου. Ἐμνήθη ἀπὸ τὸν Ν. Καλύβαν καὶ διεκρίθη διὰ τὰς σημαντικὰς ὑπηρεσίας του εἰς τὸ ἔθνος. (Βλ. Παναγ. Χιώτη, Λόγος ἐπιτάφιος πρὸς τὸν ἀποθανόντα Ἰππότην Κ. Δραγῶναν ἐκφωνηθεὶς τῇ 9 Ἰουλίου 1858. Ἐν Ζακύνθῳ).
- 11) Ἐρχεται ὁ πάτερ Ἄνθιμος . . . Ἄνθιμος Ἀργυρόπουλος. (1768—1847). Ἡπειρώτης ἱερεὺς

καταδιωχθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ καὶ εὐρὼν καταφύγιον εἰς τὴν Ζάκυνθον, ὅπου διωρίσθη ἐφημέριος τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Γεωργίου τῶν Λατίνων. Μυηθεὶς εἰς τὰ τῆς Φιλικῆς ὄρκισε τοὺς πλείστους ἐν Ζακύνθῳ Φιλικούς.

12) ...*χτυπᾶ τὸν Μουράτο*... Πρόκειται περὶ τοῦ γνωστοῦ ἐπεισοδίου τοῦ φόνου τοῦ Τούρκου Μουράτ ἀπὸ τὸν Νικηταρᾶν εἰς Καλαμάταν κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς Ἐπαναστάσεως. Κατ' ἄλλην Μεσσηνιακὴν παράδοσιν ὁ Μουράτ ἐφονεύθη ὑπὸ τινος Δ. Λιανοῦ καὶ τὴν θυγατέρα του τὴν παρέδωσαν εἰς τὸν Ἀναγνωσταρᾶν. (Βλ. *Δημ. Δουκάκη*, Μεσσηνιακὰ καὶ ἰδίᾳ περὶ Φαρρῶν καὶ Καλαμάτας, τεῦχος βον, σελ. 20).

13) ...*τὸν Ἀντ. Νικολόπουλο*... Εἶναι ὁ γνωστός ἀπὸ τὴν διήγησιν τοῦ Κολοκοτρώνη ἀρχηγὸς τῶν Μυστριωτῶν.

14) *Ἦτον ὁ Εὐμορφόπουλος*... Διονύσιος Εὐμορφόπουλος, Ἰθακήσιος εὐπατρίδης, καταγόμενος ἐκ Μυστρᾶ. Ἐμυήθη εἰς τὴν Φιλικὴν Ἐταιρείαν. Ἐπολέμησεν εἰς Λάλα καὶ Τρίπολιν.

15) *Πὼς ἐσκοτώθη ὁ Μπαλάσκας καὶ ὁ Ἀλέξη Νοῦτζος*... Χρῆστος Μπαλάσκας, Ἡπειρώτης ὀπλαρχηγός. Ἐφονεύθη ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν τοῦ Ἀνδρούτσου εἰς τὴν Δρακοσπηλιάν. Ἀλέξης Νοῦτσος (1769 - 1822), Ἡπειρώτης, προεστὸς Ζαγορίου, καταστάς ἀργότερον ἀγωνιστής. Ἐφονεύθη ὑπὸ τοῦ Ἀνδρούτσου. Τὸ 1818 ἔγινε Φιλικός.

16) *Κρανιδιώτης*. Ἀρσένιος (Παπαρσένης), Ἠγούμενος τῆς μονῆς Κοιλιάδος. Κρανιδιώτης ἀγωνιστής καὶ φιλικός. Ἐφονεύθη εἰς Δεσβενάκι (28 Νοεμβρίου 1822).

